

### Pismo mlademu umetniku.

Kakšna bo umetnost po vojski? Pavel Wertheim odgovarja na to vprašanje v »Pismu mlademu umetniku« v 4. zvezku letošnje nemške »Kunst«. Zanimivi članek objavljamo v prevodu. Wertheim je sam umetnik in je na fronti, njegova beseda je veljavnejša, nego besede drugih, ki umetnost in vojsko samo teoretično doživljajo. On je mnenja, da bo umetnost hodila svojo pot dalje, ravnaoč se le po lastnih notranjih zakonih, neodvisna od dnevnih parol, ki jim je »vojna umetnost« podlegla. Pričakuje pa, da bo umetnost po vojski »pristnejša, boljša, lepša,« kar drugi imenujejo npravni preporeod umetnosti in kar slavé kot bodoči žlahtni sad vojske. Pa če nastopi tak splošen preporeod — potreben bi bil! — ne smemo pozabiti, da ga ni rodila vojska; bil je pred njo. Močne npravne in religiozne struje so brzele zadnje desetletje skozi evropsko umetnost; nastale so v Rusiji in so počasi zanašale svoje tople tokove med vse narode, in tisti, ki so najbolj čuječi in najbolj občutljivi, so vedeli zanje. Posledica vojske bo le ta, da bo tudi površnim in topim dokazala, kako je ta preporeod umetnosti in življenja potreben, in da bo ravno kot najhujša reakcija najkrepkeje pospešila, kar pobija.

#### Ljubi prijatelj!

Pisali ste mi tako tiho pismo. Žalobnost in malodušnost zveni med vrsticami. Razumem Vas. Prav imate in najbolj prav v tem, o čemer ne govorite.

Vse nas teži nedopovedljiva teža našega časa. To je čas, ki mori može, preliva kri, razdira mesta, čas trdih pesti in močnih kosti, čas, ki je v svojem najglobljem bistvu neproduktiven. Umetnosti zelo neprikladen čas.

Ne zato, ker ljudje nimajo denarja ali ker se baje ne zanimajo za umetnost. Saj ste Vi sami tako srečni, da niste od tega odvisni. In razen tega veste dobro, da se časi, v katerih preostaja mnogo denarja za nepreplačljivo blago, kakršnega izdelujejo Mozartovi, Goethejevi in Holbeinovi stanovski tovariši, v umetnostni zgodovini največkrat ne odlikujejo kot najsijajnejša poglavja. Spomnimo se na čas po l. 1870., to bo že dovolj. Gmotna stran te zadeve — mnogim, ki proizvajajo umetnost ali dozdevno umetnost, na moč resna — ni tako velikega pomena, o tem sva nemara enih misli. Verjetno je celo, da bi brez vseh gmotnih nagibov, iz čistega idealizma nastale pomembnejše reči, nego če se umetnost pospešuje na tako dvomljiv način, kakor jo pospešuje današnja plutokracija.

Mislím in sem tako predrzen, da to enkrat tudi povem: umetnik ne more živeti v tem času. Obsojen je, da nič ne dela, da stoji brez besede in odmeva prekrizanih rok, ko v splošni zaslepljenosti vojnih zmed bijejo narodi ob narode, in je podoben morskí ribi, ki so ji odtegnili slano vodo. Resnično, vojska ni umetnikov element.

Umetnik ima danes samo tri možnosti. Molčati, kakor Vi, dragi prijatelj, ki Vas radi tega tako visoko cenim; ali marširati s tornistro na plečih v ruske stepe; ali izdelovati aktualne vojne slike in vojne pesmi, kakor jih zahtevajo tisti, ki so ostali doma.

Najdostojnejše in času najbolj primerno je marširati v Rusijo. Pri tem pa ne smemo prezreti — vsak štabni zdravnik bo to potrdil in še rajši vsak bataljonski poveljnik — da se mi razumniki kot musketirji niti od daleč ne smemo meriti s kakim kmetskim hlapcem ali mesarjem, kateri je prinesel za vojno obrt vse bolj pripravno inteligenco in mišičevje s seboj. Takle slikar, takle pisatelj, človeka rahlih živcev, kaj pomenita tam, kjer gre izključno le za sirovo telesno moč? Deset funtov več na hrbtu in pri dvajsetem kilometru je vsa intelektualnost utopljena v potnih sragah. Mi nismo boljši vojaki, mi razumniki, to spoznavam dan za dnem, odkar nosim pisano suknjo. Zakaj bi tega ne priznali? Saj tudi za diplomate ni sramota, če se v svetem pismu ne spoznajo tako kakor kak teolog. Zato pravim, to ni čas za umetnike; pretepači kakor Cellini so bili najbrže že takrat izjeme.

In umetniku, ki je ostal v svoji delavnici, ta čas še celo ni prijazen. Ne morem si predstavljati ustvarjajočega duha, ki bi mogel kakor Arhimed sedeti v svoji tihi sobici in misliti in delati, ko okrog in okrog divjajo bratje v ognju in krvi. Prav nobenega ne poznamo, ki bi imel toliko moči, da bi tam nadaljeval, kjer je nehal julija l. 1914. Kakor z morjem meglá je pokríl čas mnogo tega, kar je nastajalo. Ali Vas moram spomniti na Vas samega? Ali niste bili polni slik, načrtov, ciljev, in ali Vam ni roka omahníla med vsesplošnim umiranjem? — — —

Vem, zdi se Vam kakor osebna nesreča, da ne morete za drugimi, ki so se tako ročno preorientirali, kakor okornost, individualna nezmožnost, medtem ko znajo drugi na telefoničen klic urno dostaviti kaj umetnostnega ali aktualnega.

In vendar veste dobro, kakor jaz, da take misli niso prave. Ti slikarji vojske in Híndenburga, ki jih je val konjunktúre za trenutek prinesel navzgor, se ne smejo primerjati s slikarjem, ki ima namen, upodabljači človeške vrednote. Kaj so prinesli domov, Vas vprašam, s svojega letanja od fronte do fronte, od glavnega stana do glavnega stana? Te pisane pole za razvedrilo, ti slikarski klišeji za vojne kronike, vse to je vendar prazna, votla, napuhla fraza spríčo groznih strahot, ki jih je ta čas prinesel ubogí Evropi. K sreči nisem vse te mesece, kar sem bil poklican k vojakom, videl nič več, kar se zdaj takega v velikih množicah razpečava. Vendar se ne smem spomniti stvari, ki sem jih videl, preden sem na lastnem telesu poskusil vojno življenje.

Čím bolj se bližam temu vojnemu požaru, čím natančneje spoznavam to rokodelstvo, ki žre ljudi, in čím več slednjič — kot tovariš — pozvedujem od tovarišev, ki so preživeli 10, 12, 14 mesecev v strelnem jarku, kaj se vse dá doživeti in kaj se doživi, tem plehkejša in brezpomembnejša se mi je morala zdeti ta »vojna umetnost«. Času primerna je samo v tej zunanji okoliščini, da nam kaže uniformirane ljudi v mogočih — in še pogosteje v nemogočih — bojnih situacijah. O tem, kaj se v teh težkih dneh v ljudeh, v naših vojakih, godí, ni tu nobenega, prav nobenega sledu. Mislím in drzno, odločno trdim, da naši sivosuknjarji, tisti, ki so res bili zunaj, takega slikarjenja in pesnikaštva ne bodo razumeli. Patetičnost, ki je



tam tako priljubljena, bahato žvenketanje železno rožljajočih fraz jim je moralo med neizrečnimi napori službe — saj jim je to, kar tako požrtvovalno delajo, res le služba — postati docela nerazumljivo. Zbudila se in zrastle pa so v njih najbolj človeška čustva, trpljenje sveta in veliko sočutje, ki je Kristusa peljalo na Golgato, nenasitljiva ljubezen enega do vseh, tiha odpoved, požrtvovalnost, junaška vdanost ljudem in idejam, volja služiti in osrečevati in globoka bol nad minljivostjo vsega pristinega, dobrega, lepega, z eno besedo, ves register pračuvstev, h katerim je nekdanj vodil človeštvo Rembrandt čisto sam.

Bodite prepričani, s to vojsko, ki vendar ne bo trajala večno, bo splahnilo tudi veselje domačih do bojnega genrea, to je, umaknilo se bo drugi aktualnosti. Da ta genre ni večen, bo dokazano brž, ko se bojevniki vrnejo iz osvojenih dežel domov. Nič jih ne bodo veselile marnje o strelnih jarkih in lahkomiselno vojno pravljícenje, ki se zdaj tako pazljivo poslušá. Vojska, ki bo tedaj že za njimi, je bila vendar vse nekaj drugega, in menim, da ne bodo imeli zmisla za marcialično košatost, ki pravzaprav skruni ta težki, grenki čas.

Ne smehljajte se mojemu optimizmu. Pred meseci sem se tudi jaz bal, da bo kot posledica tega boja narodov nastopila v umetnosti močna reakcija. Naše razglašene lire in razmazane palete so že menile, da vohajo jutranji zrak, so že oznanjale staroslavna rekla o svoji prav posebno patriotični umetnosti; pa to pot se najbrže ne bo obneslo. Tovariši, ki niso nemara nič več tako sprejemljivi za sugestijo mas kakor svoj čas, so mi poroki za to. Prevzeti globokih človeških čustev, katerim smo podlegli, bodo zahtevali od prihodnjega umetnika, kolikor jim je sploh do umetnosti, velike človečnosti, kar se ne pravi nič drugega, kakor: velike forme.

Ali bomo potem dobili vojaške slike, ali ne bomo dobili vojaških slik, o tem pač ni treba razpravljati. V srcih teh mož bo želja po pristnem in plemenitem, po vzvišenem in dvigajočem, po nežno in globoko občutenem. In če nam boste zopet ponudili kako mirno, lepo tihožitje... bo ta prihodnji čas tudi Vaš čas. Kajti po teh viharjih v dušah bo čas tistih, ki slikajo in se boré z dušo.

Ali se ne vdajam prevelikim nadam? Če se ves svet ziblje in lomi, ne more biti nihče gotov, kaj bo jutri. Pa jaz vidim pred seboj milijone, ki sta jih ogenj in gorjé kalila. Verujem vanje, ki bodo v možati umetnosti vstali. In — za zabavo drugih bodo že skrbeli, kakor vedno, tisti, ki se imenujejo tudi umetnike.

Zato se le ne dajte vznemirjati od tega klavrnega časa. Čas produktivnih duhov je še pred nami.

### Bretonska.

Bil je mladenič in ljubil deklé,  
tralali,  
tralala,  
bil je mladenič in ljubil deklé,  
a ona je imela ošabno srce.

»In če me ljubiš tako od srcá,  
tralali,  
tralala,  
in če me ljubiš tako od srcá,  
prinesi materino srce za mojega psa.«

In šel je in ubil je mater svojó,  
tralali,  
tralala,  
in šel je in ubil je mater svojó,  
iztrgal srce ji, drhtelo je in vse rdeče biló. —

In ko ga je nesel s tresočó rokó,  
tralali,  
tralala,  
in ko ga je nesel s tresočó rokó,  
je padel — in iz roke srce na zemljó.

In ko je ležalo pred njim na tleh,  
tralali,  
tralala,  
in ko je ležalo pred njim na tleh,  
spregovorilo je v skrbeh.

Spregovorilo je v skrbeh — v besedah jok,  
tralali,  
tralala,  
spregovorilo je v skrbeh — v besedah jok:  
»Kaj si se vdaril, moj otrok?«

J. L.

